

تحلیل و تبیین پایداری توسعه گردشگری در مناطق روستایی (مطالعه موردی: بخش مرکزی شهرستان دماوند)

سعیدرضا اکبریان رونیزی* - استادیار بخش جغرافیا، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه شیراز
محمد رضا رضوانی - استاد دانشکده جغرافیا و عضو قطب علمی برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه تهران

پذیرش مقاله: ۱۳۹۱/۱۲/۱۶ تأیید نهایی: ۱۳۹۲/۰۹/۱۰

چکیده

پارادایم توسعه پایدار به‌عنوان رویکردی بنیادین برای توسعه فعالیت‌های گردشگری از جمله گردشگری روستایی، توجه محققان و برنامه‌ریزان این حوزه را به‌خود جلب کرده است. توسعه پایداری گردشگری حاصل تلاش در دستیابی به توسعه پایدار در تمام زمینه‌هاست. در این حوزه، موضوع شایان توجه، تبیین و تحلیل پایداری توسعه این فعالیت است؛ چراکه از این طریق می‌توان عوامل و شاخص‌های مؤثر در پایداری را شناسایی کرد و در راستای برنامه‌ریزی مناسب، برای تقویت و کاهش این عوامل گام برداشت. بر همین اساس، در این مقاله به ارزیابی پایداری توسعه گردشگری در روستاهای بخش مرکزی شهرستان دماوند استان تهران اقدام شده است. پژوهش حاضر از لحاظ هدف، کاربردی و از نظر روش، توصیفی-تحلیلی است. اطلاعات مورد نیاز بر مبنای دو روش اسنادی و میدانی (پرسشنامه) جمع‌آوری شد. در روش پرسشنامه‌ای، داده‌های مورد نیاز در قالب سه نوع پرسشنامه سرپرست خانوار، مدیران محلی و گردشگران، در سطح شش روستای نمونه گردآوری شده است. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها، روش‌های آماری توصیفی و استنباطی (آزمون تحلیل واریانس یک‌طرفه) و روش‌های غیر آماری (بارومتر و رادار پایداری) به‌کار گرفته شده است. نتایج نشان از آن دارد که توسعه گردشگری روستایی در ناحیه مورد مطالعه در سطح پایداری ضعیف قرار دارد که البته در بین روستاهای نمونه، از لحاظ وضعیت پایداری گردشگری، تفاوت معنادار آماری دیده می‌شود. همچنین نتایج بیانگر آن است که بین میزان پایداری گردشگری روستاها با معیارهای فاصله از کلان‌شهر تهران، میزان جمعیت و تعداد گردشگران، رابطه مستقیم معنادار آماری وجود دارد.

کلیدواژه‌ها: بارومتر پایداری، توسعه پایدار، شهرستان دماوند، گردشگری روستایی.

مقدمه

گردشگری روستایی یکی از انواع گردشگری است که با بسیاری از الگوهای دیگر گردشگری پیوند دارد، ولی وجه مشخصه آن استقرار در نواحی روستایی است. گردشگری روستایی، امروزه یکی از مردمی‌ترین اشکال گردشگری محسوب می‌شود (قدیری معصوم و دیگران، ۱۳۸۹: ۲) که برای اولین بار با علاقه به تفریح در مناطق روستایی آغاز شد، در واکنش به افزایش شهرنشینی و صنعتی‌شدن در قرن ۱۹ رشد یافت (11, 2004, تیوا) و طی سالیان اخیر، توسعه و رونق آن به‌عنوان یکی از راهبردهای مهم و اساسی در رشد و توسعه نواحی روستایی، توجه صاحب‌نظران و اندیشمندان، به‌ویژه متخصصان مسائل روستایی را به خود جلب کرد و به‌عنوان راهبردی برای توسعه محلی و منطقه‌ای قلمداد شد (شارپلی، ۲۰۰۲: ۲۳۴). گردشگری روستایی از یک‌سو نقش مهمی در متنوع‌سازی اقتصاد جوامع روستایی در قالب صنعت گردشگری ایفا می‌کند و از سوی دیگر وسیله‌ای برای تحریک رشد اقتصاد ملی، از طریق غلبه بر انگاره‌های توسعه نیافتگی و بهبود استاندارد زندگی مردم محلی به‌شمار می‌رود (کریم‌زاده، ۱۳۸۹: ۲۵). در این میان، با مطرح‌شدن رویکرد پایداری در مباحث مربوط به توسعه، این رویکرد درمورد گردشگری روستایی از سوی بسیاری از اندیشمندان - که بیشتر نگران حفظ اقتصاد و محیط زیست هستند - پذیرفته شده است. این اعتقاد وجود دارد که گردشگری و تفریح بیش از پیش در حال تبدیل‌شدن به بخش مهمی از ساختار اجتماع‌های روستایی است که این امر به‌طور غیر مستقیم پایداری را مد نظر قرار می‌دهد (باتلر و هال، ۱۹۹۸: ۲۴۹)؛ بنابراین، توسعه فعالیت‌های گردشگری در نواحی روستایی، بدون توجه به مباحث و مفاهیم پایداری، امکان‌پذیر نیست. توسعه گردشگری صرف در این نواحی، راه به جایی نمی‌برد و آینده فعالیت‌ها و عرصه‌های گردشگری روستایی را با چالش‌ها و موانعی روبه‌رو می‌سازد. اگر گردشگری روستایی با رویکرد پایداری به‌نحوی مناسب، برنامه‌ریزی و مدیریت شود، ممکن است خالق یا محرک یک فرایند توسعه در نواحی روستایی و نیز پایداری جوامع محلی در تمامی زیرشاخه‌های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و همچنین خود فعالیت گردشگری باشد (علیقلی‌زاده، ۱۳۸۷: ۷)؛ چراکه توسعه پایدار گردشگری^۱، شیوه‌ای مثبت برای کاهش هیجان‌ها و تنش‌هایی است که از تأثیرهای متقابل صنعت گردشگری و بازدیدکنندگان، محیط زیست و جوامع میزبان به‌وجود آمده است. همچنین روشی است که برای توسعه گردشگری به‌کار می‌رود؛ به‌ویژه در مناطق روستایی که وابستگی گردشگری و محیط زیست در آن مشهود است (شارپلی، ۱۳۸۰: ۱۱۹). از جمله نواحی روستایی که گسترش و توسعه گردشگری در آن‌ها روزبه‌روز در حال افزایش است، روستاهای واقع در مناطق کوهستانی و جنگلی است. این‌گونه روستاها، تفرجگاه‌هایی برای گذران اوقات فراغت شهروندان محسوب می‌شوند و پاسخگوی تقاضای گردشگران در بازار گردشگری تعطیلات، به‌ویژه آخر هفته‌ها شناخته می‌شوند. روستاهای بخش مرکزی شهرستان دماوند، از جمله این نوع روستاها به‌شمار می‌آیند که روزبه‌روز شاهد توسعه گردشگری در آن‌ها هستیم. محیط مناسب ناحیه، به‌دلیل برخورداری از ویژگی‌ها و توانمندی‌های منحصربه‌فرد نظیر آب‌وهوای مناسب، نزدیکی به پیست اسکی آبلعی، وجود دریاچه‌ها، آبشار و از طرفی نزدیکی به کلان‌شهر تهران و وجود مسائل و مشکل‌هایی (مانند آلودگی زیست‌محیطی، ازدحام جمعیت و...) که دامنگیر شهر تهران است، سبب شده است تا این ناحیه، فضای مناسبی برای حضور گردشگران به‌ویژه شهروندان تهرانی در فصول مختلف سال باشد و به‌تبع این فعالیت، آثار و پیامدهای گوناگونی در این نواحی برجای گذارد. نیل به توسعه پایدار گردشگری در این روستاها نیازمند درک و شناخت جامعی از عوامل مؤثر در پایداری گردشگری است؛ بنابراین، در اینجا تبیین پایداری گردشگری، الزامی به‌نظر می‌رسد. بر همین اساس، این مقاله با هدف تحلیل و تبیین پایداری گردشگری در روستاهای بخش مرکزی شهرستان دماوند تدوین یافته است تا ضمن تعیین سطح پایداری گردشگری، عوامل مؤثر در پایداری گردشگری در این نواحی تعیین شود؛ بنابراین، در این زمینه، سه پرسش مطرح شده است:

- توسعه گردشگری در روستاهای بخش مرکزی شهرستان دماوند در چه سطحی از پایداری قرار دارد؟

- چه تفاوتی بین پایداری گردشگری در روستاهای مورد مطالعه وجود دارد؟
 - بین میزان پایداری گردشگری در روستاها و عوامل مکانی - فضایی، چه رابطه‌ای وجود دارد؟

مبانی نظری

توسعه پایداری گردشگری حاصل تلاش در دستیابی به توسعه پایدار در تمام زمینه‌هاست. این پارادایم در مواجهه نیازهای گردشگران و مناطق میزبان، فرصت‌ها را برای آینده افزایش می‌دهد و درعین حال، از آن‌ها محافظت می‌کند (رضوانی و دیگران، ۱۳۹۰: ۳۷). هرچند بررسی توسعه پایدار در گردشگری، از اواخر دهه ۱۹۸۰ در مطالعه‌ها و پژوهش‌های گردشگری آغاز شد، نخستین توجه به گردشگری پایدار، به دهه ۱۹۶۰ برمی‌گردد. گردشگری پایدار، ابعاد اجتماعی، اقتصادی و زیست‌محیطی را دربرمی‌گیرد. این نوع گردشگری به‌عنوان نقطه مقابل گردشگری انبوه مطرح شده است (موتیار، ۲۰۰۶: ۵۸۴)؛ چراکه در گردشگری انبوه، توسعه گردشگری بدون توجه به تأثیرهای گردشگری بر طبیعت، هوا، آب، زمین، پوشش گیاهی و جانوری، مردم و چشم‌اندازهای مقصد صورت می‌پذیرفت؛ به طوری که بعد از سرمایه‌گذاری و گسترش فعالیت‌های گردشگری، پیامدهای اجتماعی، اقتصادی و اکولوژیکی بروز می‌کرد و افزایش می‌یافت (هاردی و بتون، ۲۰۰۱: ۱۷۰)؛ بنابراین، از آن زمان به بعد، حساسیت‌ها در مورد پیامدهای گردشگری انبوه بیشتر شد و کارشناسان و متولیان به گردشگری پایدار توجه نشان دادند.

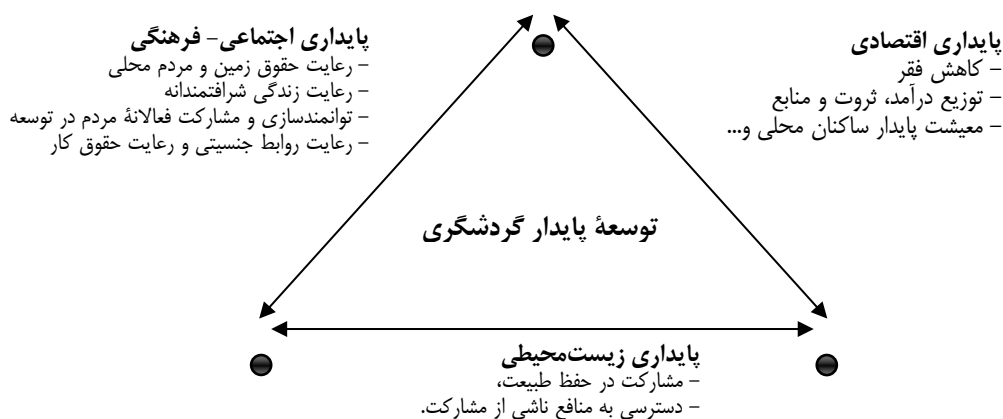
به‌طور کلی، مفهوم گردشگری پایدار به این موضوع اشاره دارد که توسعه گردشگری به شکل سنتی برای محیط‌های طبیعی، اقتصادی و اجتماعی - فرهنگی، آثار منفی در پی دارد و ادامه رویه‌های غلط، آسیب‌های جدی به این محیط وارد می‌کند (کاظمی، ۱۳۸۵: ۱۲۸)، اما موضوعی که درباره مفهوم گردشگری پایدار مطرح بوده و سبب شده است تا این مفهوم در سطح جهان مورد پذیرش همگان واقع نشود، دورماندن آن از موضوع اساسی توسعه پایدار است؛ به‌عقیده هانتز (۱۹۹۷) مفهوم گردشگری پایدار بر موضوع پایدار کردن گردشگری و نه پایدار کردن اجتماع یا محیطی که گردشگری در آن قرار دارد، استوار است؛ درحالی‌که این موضوع برای فعالیت‌های گردشگری، مورد نیاز و مهم است (رضوانی، ۱۳۸۷: ۱۲۸). براین اساس، در توسعه و برنامه‌ریزی فعالیت‌های گردشگری در قالب رویکرد پایداری باید به پایداری عرصه‌ها، محیط‌های جغرافیایی و نیز پایداری فعالیت‌های گردشگری به‌طور جامع و سیستماتیک توجه شود.

بر این مبنای، در سال ۱۹۹۲ در کنفرانس نشست زمین در ریو، به‌ویژه در قطعنامه ۲۱ آن، برای تحقق رهیافت جدیدی از گردشگری، یعنی توسعه پایدار گردشگری و ارزیابی پیامدهای آن در جوامع میزبان، پیشنهادهایی از سوی سازمان جهانی گردشگری و شورای جهانی سفر و گردشگری ارائه شد و توجه برنامه‌ریزان و محققان را به خود جلب کرد. این پیشنهادها عبارت بودند از: ارزیابی ظرفیت موجود اقتصادی به‌منظور تحقق گردشگری پایدار، ارزیابی عوامل محیطی، فرهنگی و اقتصادی متأثر از عملیات گردشگری، اندازه‌گیری موفقیت در دستیابی به توسعه پایدار گردشگری در سطح ملی، منطقه‌ای و محلی، ارزیابی همکاری و مشارکت تمام بخش‌های جامعه برای دستیابی به توسعه پایدار گردشگری و... (افتخاری و دیگران، ۱۳۹۰: ۶). رویکرد توسعه پایدار گردشگری، تحولی از رویکردهای سنتی اقتصاد نئوکلاسیک در زمینه توسعه گردشگری به رویکرد کل است که در این رویکرد، نه تنها نیازهای بازار مورد توجه است، بلکه به نیازهای جامعه و محیط زیست طبیعی نیز توجه می‌شود (چوی و سیراکابا، ۲۰۰۶: ۱۲۷۴). در همین زمینه، اجماع نظر صاحب‌نظران بر این رویکرد و نیز عنایت به کارآمدی آن در مقابل دیگر رویکردها سبب شد رویکرد توسعه پایدار مورد استقبال محققان و صاحب‌نظران در راستای توسعه گردشگری روستایی واقع شود (شارپلی، ۲۰۰۲: ۲۳۳).

توسعه پایدار گردشگری، فرایندی دشوار است. ممکن است تأثیری منفی بر گروه‌های خاصی بگذارد و گروهی دیگر

از آن سود ببرند. برای اینکه توسعه پایدار گردشگری بیشترین شانس موفقیت را داشته باشد، ضرورت دارد که در آن به ذی‌نفعان توجه شود. سازمان جهانی گردشگری بیان می‌دارد که دخالت ذی‌نفعان در این فرایند، یکی از شرایط لازم برای شکل‌گیری توسعه پایدار گردشگری است (جر، ۲۰۰۳: ۲۸). گردشگری فعالیتی است که در بستری با عنوان محیط شکل می‌گیرد. این بستر چنان اهمیتی دارد که بدون آن هرگز گردشگری شکل نخواهد گرفت. در کنار این عامل مهم، جامعه و گردشگری قرار می‌گیرند که هر سه با روابط متقابلی که دارند، به‌عنوان ذی‌نفعان عمده گردشگری مطرح می‌شوند. مدیران منابع (محیط)، ساکنان محلی و گردشگران، نمایندگان این ذی‌نفعان به‌شمار می‌آیند و با تأثیری که بر یکدیگر دارند، نقش مهمی در توسعه گردشگری ایفا می‌کنند. از لحاظ نظری، یک الگو و پارادایم گردشگری موفق، نیروی جنبشی خود را از این سه ذی‌نفع عمده به‌دست می‌آورد (روس و وال، ۱۹۹۹: ۶۷۴). در همین زمینه، توسعه پایدار گردشگری، فرایندی است که ضمن تأمین نیازهای جوامع محلی و ساکنان مناطق میزبان و نیازهای گردشگران، از فرصت‌های آینده حمایت و آن را تقویت می‌کند. در واقع، در این فرایند، حرکت به‌گونه‌ای است که پیش‌بینی می‌شود به‌شيوه‌ای به مدیریت تمامی منابع منجر شود که نیازهای اقتصادی، اجتماعی، زیبایی‌شناسی و اکولوژیکی، قابل تأمین باشند و یکپارچگی فرهنگی، انرژی، آب، هوا، زیستگاه، زباله، حیات وحش، فرایندهای اصلی اکولوژیک، تنوع زیستی و... حفظ شود. به این ترتیب می‌توان توسعه پایدار گردشگری را در سه بعد عمده به شرح زیر تقسیم‌بندی کرد:

- بعد پایداری اقتصادی با معیارهایی چون سهم گردشگری در کاهش فقر، فراقربودن گردشگری یا ضد فقر بودن، توزیع درآمد، ثروت و منابع قدرت اقتصادی، معیشت پایدار ساکنان محلی و...؛
- بعد پایداری زیست‌محیطی نظیر مشارکت در حفظ طبیعت، دسترسی به منافع ناشی از مشارکت و...؛
- پایداری اجتماعی- فرهنگی که با معیارهایی مانند رعایت حقوق زمین و مردم محلی، رعایت زندگی شرافتمندانه و درخور، افزایش رضایتمندی مردم، توانمندسازی و مشارکت فعالانه مردم در توسعه، رعایت روابط جنسیتی و حقوق زنان و رعایت حقوق کار مشخص می‌شود (افتخاری و دیگران، ۱۳۹۰).

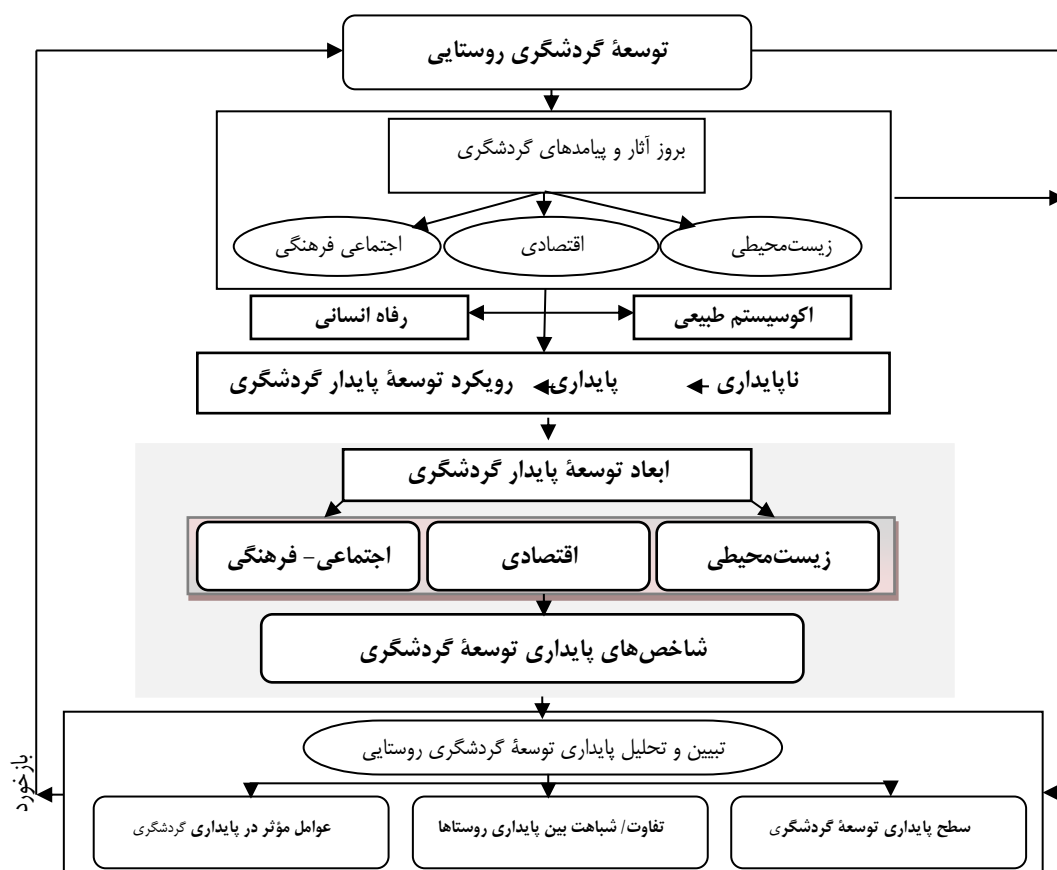
شکل ۱. ابعاد توسعه پایدار گردشگری

با این توصیف، هدف توسعه پایدار گردشگری، برابری بین‌نسلی، برابری درون‌نسل‌ها، حفاظت از محیط طبیعی، استفاده حداقلی از منابع تجدیدناپذیر، بقای اقتصادی، تنوع، جامعه خوداتکا، رفاه فردی و رفع نیازهای اساسی افراد جامعه است. در مجموع، با عنایت به آنچه مطرح شد، توسعه پایدار گردشگری، سطح استانداردهای زندگی جوامع را بهبود می‌بخشد؛ در پی ارتقای کیفیت تجربه گردشگران است و حفظ محیط زیست را- که جامعه میزبان و گردشگران به آن وابسته‌اند- به‌دنبال دارد (رضوانی، ۱۳۸۷: ۱۲۲).

حال با توجه به مفهوم ابعاد و اهداف توسعه پایدار گردشگری، می‌توان توسعه پایدار گردشگری روستایی را فرایندی دانست که بر تأمین نیازهای توسعه اجتماع محلی، بهبود زنجیره عرضه تولیدهای محلی، تشویق صنایع و حرفه‌های محلی، توسعه متناسب با ظرفیت زیست‌محیطی و اجتماعی محلی و افزایش ثبات درآمد گردشگری تأکید دارد. در همین زمینه باید اشاره کرد نیل به توسعه پایدار گردشگری روستایی، خود نیازمند تبیین، شناخت و تحلیل پایداری گردشگری است که برای این منظور، ارزیابی پایداری توسعه گردشگری مطرح می‌شود.

تا امروز بحث‌های زیادی در مورد فرایند ارزیابی پایداری مطرح شده است که بعضی از آن‌ها بیانگر آن است که این موضوع‌ها از سؤال قدیمی «زندگی خوب چیست»- که یونانیان باستان آن را مطرح کرده‌اند- نشئت گرفته است. در سال‌های اخیر، در مورد پرسش‌های زیادی نظیر اینکه توسعه پایدار گردشگری چگونه باید ارزیابی شود و چه کسی باید پایداری آن را ارزیابی کند، به‌طور فزاینده‌ای در سرتاسر جهان بحث شده است (کو، ۲۰۰۵: ۴۳۴). مدل ارزیابی پایداری گردشگری، باید فرایندی نظام‌مند برای سازماندهی، ترکیب و اندازه‌گیری شاخص‌ها فراهم آورد؛ به‌طوری‌که سیاستگذاران بتوانند رفاه اکوسیستم انسانی و اکوسیستم طبیعی را برای یک مقصد گردشگری ترسیم کنند (کو، ۲۰۰۱: ۸۱۷). در همین زمینه، کو (۲۰۰۱ و ۲۰۰۵) مدلی را برای ارزیابی پایداری با تأکید بر ارزیابی پایداری گردشگری ارائه داده است که ترکیبی از دو رویکرد مطرح در ارزیابی پایداری است. پژوهش‌ها و مباحث زیادی در مورد چگونگی ارزیابی پایداری وجود دارد. بحث در مورد ارزیابی پایداری، به دو رویکرد جزءنگر و کل‌نگر تقسیم شده است. رویکرد جزءنگر را می‌توان انعکاس‌دهنده الگوی علمی در نظر گرفت که در سنت پژوهش‌های غربی رایج شده و با یک جایگزین- که آن را رویکرد کل‌نگر یا نظام‌مند می‌گویند- به چالش کشیده شده است. رویکرد ارزیابی پایداری ممکن است با اطلاعات مطلق، سنتی و جزءنگر امکان‌پذیر نباشد؛ چون پایداری با مؤلفه‌های منفرد تعیین نمی‌شود. همچنین پایداری را نمی‌توان به‌تنهایی با کل‌نگری توضیح داد و ارزیابی کرد؛ زیرا همان‌طور که بعضی از طرفداران این رویکرد عنوان کرده‌اند، محدودیت اصلی این رویکرد آن است که در ارائه روش، تحلیل ارزیابی پایداری ناکام مانده است. شکی نیست که رویکرد کل‌نگر، مزایای بسیاری در فرایند ارزیابی پایداری دارد، اما در بخش‌های ارزیابی، به‌ویژه در فرایندهای تحلیل داده‌ها، روش متداول ریاضیاتی یا فنی باید به‌طور اجتناب‌پذیری معرفی شود. اگر بخواهیم رویکرد کل‌نگر به یک ابزار ارزیابی قابل قبول تبدیل شود، باید دو رویکرد مطرح‌شده را ترکیب و تلفیق کنیم. در این مدل ترکیبی، فرایند ارزیابی شامل هشت مرحله شناسایی اکوسیستم (انسانی و طبیعی)، شناسایی ابعاد اصلی پایداری، شناسایی شاخص‌های پایداری، تعیین مقیاس پایداری، تعیین درجه‌بندی پایداری (بخش‌های یک مقیاس)، بهره‌گیری از ابزارهای گرافیکی و نمایشی در فرایند ارزیابی پایداری گردشگری، تداوم ارزیابی پایداری در طول زمان و نتایج ارزیابی و بررسی آن است (کو، ۲۰۰۵: ۴۴۳-۴۳۶).

در جمع‌بندی کلی از مباحث مطرح‌شده می‌توان گفت نواحی روستایی با توجه به توانمندی‌ها و ویژگی‌های خاصی که دارند، از جمله عرصه‌های گردشگری‌پذیری به‌شمار می‌آیند که امروزه گردشگری آن، روزبه‌روز در حال گسترش است. توسعه گردشگری در این نواحی، آثار و پیامدهایی چون بروز آثار نامطلوب و ناپایداری اکوسیستم طبیعی و انسانی را به‌دنبال دارد؛ بنابراین، توسعه گردشگری، نیازمند تبیین وضعیت پایداری و تحلیل عوامل مؤثر در پایداری و ناپایداری گردشگری است. البته باید گفت تبیین و تحلیل پایداری، نیازمند یک رهیافت و رویکرد کل‌نگر و یکپارچه است؛ بنابراین، توسعه پایدار گردشگری رویکردی است همه‌جانبه و کل‌نگر که در مقابل ناکارآمدی رویکردهای قبلی مطرح شده است و امروزه به‌عنوان رویکردی بنیادین در توسعه گردشگری پذیرفته شده است؛ بنابراین، در این پژوهش با مبنا قراردادن رویکرد توسعه پایدار گردشگری، پایداری گردشگری در نواحی روستایی بخش مرکزی شهرستان دماوند، تبیین و تحلیل می‌شود (شکل ۲).

شکل ۲. مدل مفهومی پژوهش

روش پژوهش

پژوهش حاضر از لحاظ هدف، کاربردی و از نظر روش، توصیفی-تحلیلی است. گردآوری داده‌ها به روش اسنادی و میدانی انجام شده است که روش میدانی مبتنی بر ابزار پرسشنامه است. همان‌گونه که گفته شد، ناحیه مورد مطالعه این پژوهش، روستاهای بخش مرکزی شهرستان دماوند است، اما براساس معیارهایی نظیر داشتن ۵۰ خانوار و بیشتر، جمعیت، مدیران محلی (شورا و دهیاری) و نیز موقعیت مکانی آنها، شش روستا به‌عنوان روستاهای نمونه انتخاب شده‌اند. جامعه آماری این پژوهش، شامل ساکنان محلی، مدیران محلی و گردشگران است. در روش پرسشنامه، ۱۸۰ سرپرست خانوار (۱۰ درصد از مجموع خانوارها)، ۱۸ مدیر محلی (در هر روستا سه مدیر) و ۱۸۰ گردشگر به‌عنوان حجم نمونه در نظر گرفته شده‌اند. در این پژوهش، شاخص‌ها و نماگرها با روش دلفی و با بهره‌مندی از دیدگاه متخصصان و استادان دانشگاه تبیین شده‌اند. همچنین سنجش پایایی پرسشنامه با استفاده از روش آلفای کرونباخ انجام شد که در جدول ۱ آمده است. همچنین برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از روش‌های آماری (آمار توصیفی و استنباطی) و روش‌های غیر آماری (بارومتر پایداری و رادار پایداری) استفاده شده است.

جدول ۱. شاخص‌ها و نماگرهای تبیین و تحلیل پایداری توسعه گردشگری

میزان آلفای کرونباخ	نماگر	شاخص	بعد
۰/۸۳۴	ایجاد فرصت‌های شغلی برای جامعه میزبان (جوانان، زنان و...)، استخدام ساکنان محلی، تنوع فرصت‌های شغلی، امنیت شغلی، استمرار و گسترش فعالیت‌های کشاورزی (زراعت، باغداری و دامداری)	فعالیت و اشتغال	اقتصادی
	افزایش درآمد جامعه میزبان، ایجاد درآمد برابر برای جامعه میزبان، ثبات درآمد، افزایش درآمد کسبه محلی، ایجاد درآمد برای نهادهای محلی، کاهش فقر	درآمد و ثروت	
	توانایی خانوارها برای تأمین هزینه زندگی، افزایش قیمت زمین، توانایی خانوارها در تهیه مسکن، قدرت خرید ساکنان محلی	هزینه زندگی	
	ایجاد مؤسسه‌های اقتصادی جدید مربوط به بخش گردشگری، سرمایه‌گذاری در زمینه خدمات رفاهی مربوط به گردشگری، سرمایه‌گذاری در زمینه فعالیت‌های تولیدی مربوط به گردشگری، سرمایه‌گذاری افراد بومی در بخش گردشگری، سرمایه‌گذاری در خدمات آموزشی ترویجی و اطلاع‌رسانی	سرمایه‌گذاری	
۰/۷۰۲	بهبود کیفیت خدمات مربوط به گردشگری، بهبود امکانات و خدمات آموزشی، فرهنگی، تفریحی، بهبود یا توسعه شبکه‌های ارتباطی، بهبود امکانات و خدمات بهداشتی- درمانی، گسترش امکانات رفاهی برای جامعه میزبان، گسترش امکانات رفاهی برای گردشگران	امکانات و خدمات	اجتماعی - فرهنگی
	سطح آگاهی ساکنان محلی در مورد اهمیت منابع طبیعی، سطح آگاهی ساکنان محلی در مورد اهمیت گردشگری، سطح آگاهی و حساسیت مسئولان و مدیران محلی در مورد اهمیت منابع طبیعی، سطح آگاهی مدیران محلی در مورد خواسته‌ها و نیازهای عرفی گردشگران، اطلاع‌رسانی درباره گردشگری	آگاهی جامعه میزبان	
	ایجاد نهادهای محلی جدید (تشکل‌ها، صندوق‌های حمایتی و...)، مشارکت ساکنان محلی در توسعه و عمران روستا، مشارکت ساکنان محلی در برنامه‌ریزی‌های مربوط به بخش گردشگری، مشارکت گردشگران در امر حفاظت و صیانت از منابع طبیعی، تعامل بین گردشگران و جامعه میزبان	مشارکت و همبستگی	
	رضایتمندی گردشگران از کیفیت محیط گردشگری، رضایتمندی گردشگران از فرهنگ گردشگری، رضایتمندی گردشگران از امکانات و تسهیلات عرضه‌شده	رضایت گردشگران	
	رضایت از توسعه گردشگری، رضایتمندی از دسترسی به امکانات و خدمات با توجه به حضور گردشگران از حضور و نحوه برخورد گردشگران	رضایت جامعه میزبان (ساکنان و مدیران محلی)	
	حفظ و احیای آداب‌ورسوم سنتی جامعه محلی، نبود تعارض فرهنگی بین گردشگران و جامعه میزبان، ایجاد فرصت تبادل فرهنگی بین مردم محلی و گردشگران	فرهنگ	
	ازدحام و شلوغی در نتیجه توسعه بخش گردشگری، سلب آسایش برای جامعه محلی به دلیل حضور گردشگران، درگیری‌های خانوادگی و اجتماعی در اثر رونق خریدوفروش زمین و ملک، بروز ناهنجاری‌های اجتماعی، رعایت حقوق مردم و مکان‌ها، رعایت حقوق کار	امنیت و رفاه اجتماعی	
	کاهش سطح اراضی زراعی، کاهش سطح اراضی باغی، تخریب منابع طبیعی در نتیجه توسعه ساختوسازهای مربوط به گردشگری، تغییر کاربری اراضی روستا، افزایش فشار ساکنان در بهره‌برداری از منابع، افزایش میزان ساختوسازهای کنترل نشده و بی‌رویه، ایجاد پیوند و دلبستگی میان مردم محلی و منابع، تخریب حیات وحش، تخریب مراتع، تخریب چشم‌اندازهای طبیعی	منابع سرزمین	
آلودگی هوا، افزایش حجم زباله، آلودگی صوتی، آلودگی آب، آلودگی خاک	آلودگی		
بهبود کیفیت محیط زیست روستا به دلیل حضور گردشگران، توجه مدیران محلی در حفاظت از محیط زیست روستا، توجه ساکنان محلی در حفاظت از محیط زیست روستا، توجه و برنامه‌ریزی در راستای دفن مناسب مواد زائد، توجه مدیران محلی به حفاظت از جاذبه‌های طبیعی روستا	بهبود محیط زیست روستا		

شناخت اجمالی ناحیه و روستاهای مورد مطالعه

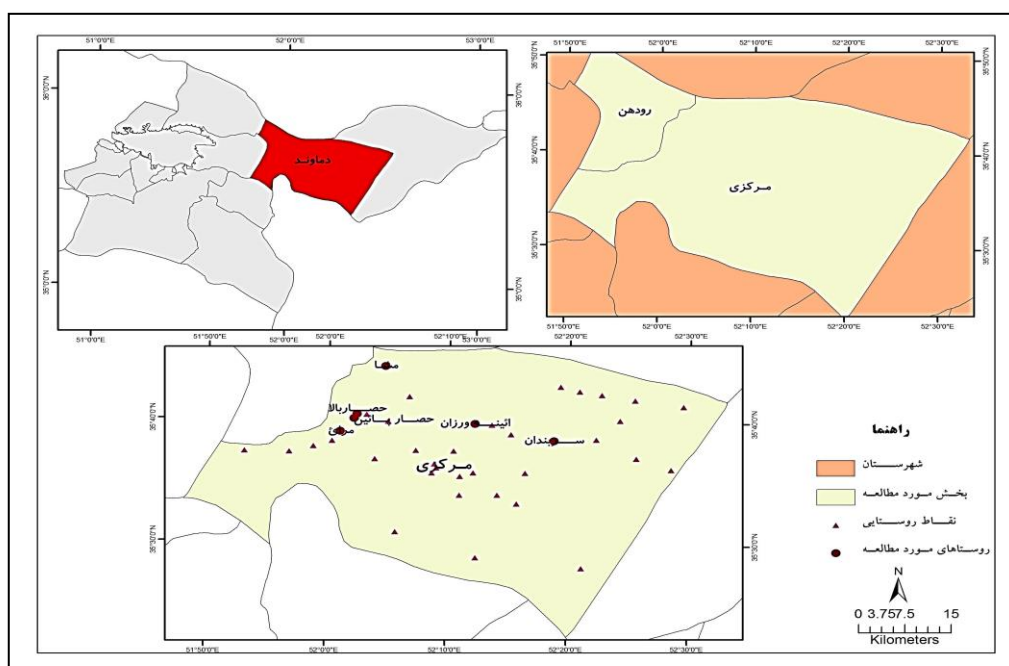
دماوند، یکی از شهرستان‌های استان تهران است که در فاصله ۶۵ کیلومتری شهر تهران قرار دارد. در طبقه‌بندی ارتفاعی

شهرهای ایران، دماوند از جمله مرتفع‌ترین شهرهای کشور است و از این رو، ویژگی‌های خاصی از دیدگاه جغرافیایی دارد. بخش مرکزی، یکی از دو بخش شهرستان دماوند است که ۳۳ روستا با ۵۰ خانوار و بیشتر دارد. جامعه نمونه پژوهش حاضر، شامل شش روستای بخش مرکزی است که پرجمعیت‌ترین و کم‌جمعیت‌ترین آن‌ها به ترتیب، روستاهای سربندان و حصارپایین هستند. از جمله جاذبه‌های گردشگری در روستاهای نمونه، در کنار آب‌وهوای مناسب می‌توان به مجاورت و دسترسی به رودخانه، دسترسی به پیست اسکی و وجود چشمه اشاره کرد که سبب شده است اشکال و الگوهای مختلفی از گردشگری در آن‌ها رواج پیدا کند. در کنار الگوی رایج گردشگری روزانه که در این روستاها رواج و رونق زیادی دارد، گردشگری خانه‌های دوم، از دیگر الگوهای گردشگری به‌شمار می‌آید که در سالیان اخیر، توسعه و رونق آن در این نواحی روبه‌فزونی است و با آثار و پیامدهای مختلف در کنار دیگر الگوهای گردشگری، به‌عنوان یک پدیده بروز یافته است. جدول ۲ تعداد خانوارهای روستاهای نمونه را نشان می‌دهد.

جدول ۲. تعداد خانوار، جمعیت و گردشگر در روستاهای نمونه

جمعیت	روستا	خانوار	تعداد
آبینه‌ورزان	۲۴۶	۱۰۷۴	
مرای	۲۳۸	۸۱۵	
سربندان	۶۱۸	۲۳۰۶	
حصاربالا	۱۷۵	۶۹۵	
حصارپایین	۱۰۹	۴۲۱	
مشاء	۴۵۴	۱۵۴۲	
جمع	۱۸۴۰	۶۸۵۳	

منبع: مرکز آمار ایران، سرشماری ۱۳۸۵

شکل ۳. موقعیت ناحیه و روستاهای مورد مطالعه

یافته‌های پژوهش

ویژگی حجم نمونه

از مجموع سرپرستان خانوار، ۹۳/۵ درصد مرد و ۶/۵ درصد زن هستند که بیشتر آن‌ها (۴۴/۲ درصد) تحصیلات متوسطه داشته‌اند. از لحاظ وضعیت شغلی، ۵۱/۳۸ درصد آن‌ها در بخش خدمات فعالیت دارند. بررسی وضعیت شغلی پاسخگویان نشان می‌دهد ۳۷/۶ درصد آن‌ها وابستگی شغلی به بخش گردشگری دارند. همچنین از مجموع ۱۲ مدیر محلی، همه مرد هستند و تحصیلات بیشتر آن‌ها متوسطه است. حجم نمونه گردشگران، شامل ۱۸۰ نفر است که از این تعداد، ۶۴/۴۴ درصد مردان و ۳۵/۵۶ درصد زنان هستند که بیشتر آن‌ها (۴۶ درصد) تحصیلات لیسانس و بالاتر دارند. ۸۷/۷ درصد گردشگران در کلان‌شهر تهران و بقیه، در شهرها و روستاهای اطراف تهران ساکن‌اند.

وضعیت پایداری توسعه گردشگری

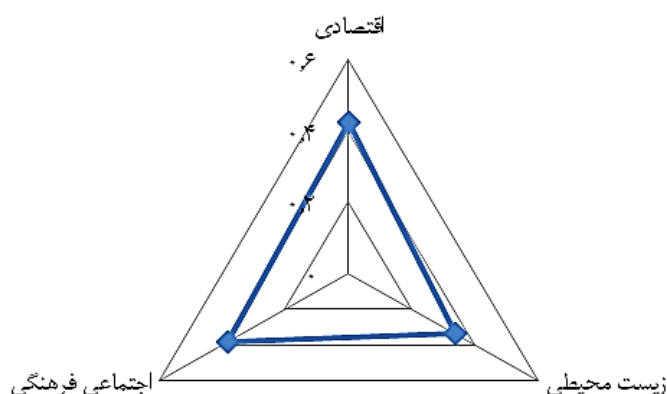
نتایج وضعیت پایداری توسعه گردشگری^۱ در روستاهای مورد مطالعه نشان می‌دهد که امتیاز پایداری گردشگری ۰/۳۸۲ است که این میزان، بین ۰/۷۰۷ در روستای مشاء تا ۰/۱۰۲ در روستای حصارپایین نوسان دارد. همچنین وضعیت پایداری گردشگری به تفکیک هریک از ابعاد (شکل ۴) بیانگر آن است که امتیاز پایداری برای بعد اقتصادی، ۰/۴۲۵ است که از ۰/۸۳۶ تا ۰/۱۰۷، به ترتیب در روستاهای مشاء و حصارپایین در نوسان است. در بعد اجتماعی، امتیاز پایداری، ۰/۳۸۳ است که این میزان از ۰/۷۷۲ در روستای مشاء تا ۰/۱۳۶ در روستای حصارپایین در نوسان است. در بعد زیست‌محیطی، امتیاز پایداری ۰/۳۳۸ محاسبه شده است که از ۰/۵۳۹ در روستای آینه‌ورزان تا ۰/۰۶۲ در روستای حصارپایین در نوسان است (جدول ۳).

جدول ۳. امتیاز پایداری گردشگری در روستاهای نمونه به تفکیک ابعاد

روستا	وضعیت پایداری	بعد اقتصادی	بعد اجتماعی	بعد زیست‌محیطی	پایداری کل
مشاء	۰/۸۳۶	۰/۷۷۲	۰/۴۸۶	۰/۷۰۷	
سربندان	۰/۷۳۶	۰/۴۶۰	۰/۴۸۰	۰/۵۵۹	
حصاربالا	۰/۲۱۶	۰/۳۳۹	۰/۳۲۳	۰/۲۹۳	
آینه‌ورزان	۰/۳۹۵	۰/۴۳۸	۰/۵۳۹	۰/۴۵۷	
حصارپایین	۰/۱۰۷	۰/۱۳۶	۰/۰۶۲	۰/۱۰۲	
مرای	۰/۲۳۲	۰/۱۵۳	۰/۱۳۷	۰/۱۷۴	
کل	۰/۴۲۵	۰/۳۸۳	۰/۳۳۸	۰/۳۸۲	

منبع: نگارندگان

۱. شایان ذکر است برای تبدیل محاسبه‌های کیفی به کمی، از طبقات پنج‌گانه پرسکات آن استفاده شده است (۰-۰/۲ ناپایدار، ۰/۲-۰/۴ پایداری ضعیف، ۰/۴-۰/۶ پایداری متوسط، ۰/۶-۰/۸ پایداری خوب و ۰/۸-۱ پایداری).

شکل ۴. امتیاز ابعاد پایداری گردشگری

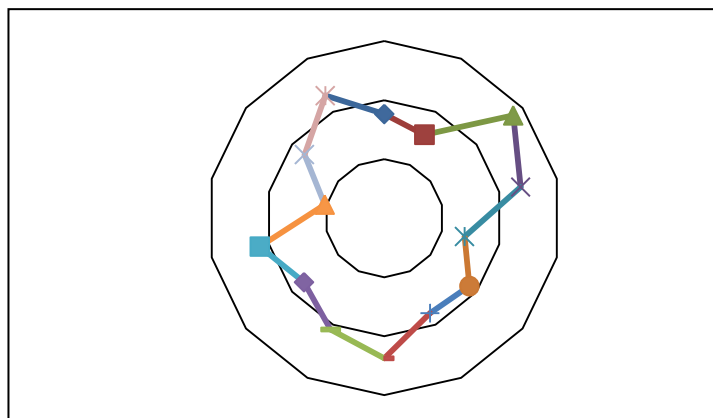
نتایج پایداری گردشگری براساس روش بارومتر نشان از آن دارد که امتیاز شاخص رفاه انسانی، $۰/۴۰۴$ و رفاه اکوسیستم، $۰/۳۳۸$ است. این نتیجه بیانگر آن است که در محدوده پژوهش، شاخص‌های اقتصادی و اجتماعی- فرهنگی در تناظر با شاخص‌های زیست‌محیطی (به دلیل آثار نامطلوب گردشگری بر منابع طبیعی و نیز آلودگی‌هایی که در پی دارد) از وضعیت مناسب‌تری برخوردار است. امتیاز پایداری گردشگری به تفکیک روستاها نشان از آن دارد که در شاخص رفاه انسانی، بیشترین و کمترین امتیاز مربوط به روستاهای مشاء و حصارپایین و در رفاه اکوسیستم روستاهای آیینهورزان و حصارپایین، به ترتیب بیشترین و کمترین مقدار را به خود اختصاص داده‌اند. به طور کلی، همان‌طور که جدول ۴ نشان می‌دهد، در روستاهای نمونه، گردشگری در سطح ضعیف پایداری قرار دارد. همچنین در بین روستاها، گردشگری در مشاء، سربندان و آیینهورزان در سطح متوسط، حصاربالا در سطح ضعیف و در دو روستای مرای و حصارپایین، گردشگری در سطح ناپایدار قرار دارد (جدول ۴). در همین زمینه باید افزود که گردشگری در روستاهای مشاء، سربندان و آیینهورزان، به دلیل قدمت، شهرت و بالطبع تعداد بیشتر گردشگر، در مقایسه با دیگر روستاها از پایداری بیشتری برخوردار است.

جدول ۴. وضعیت پایداری گردشگری براساس روش بارومتر

پایداری کل	رفاه اکوسیستم		رفاه انسانی		وضعیت پایداری	روستا
	وضعیت	امتیاز	وضعیت	امتیاز		
متوسط	متوسط	$۰/۴۸۶$	پایدار	$۰/۸۱۸$		مشاء
متوسط	متوسط	$۰/۴۸۰$	متوسط	$۰/۵۹۸$		سربندان
ضعیف	ضعیف	$۰/۳۲۳$	ضعیف	$۰/۲۷۸$		حصاربالا
متوسط	متوسط	$۰/۵۳۹$	متوسط	$۰/۴۱۷$		آیینهورزان
ناپایدار	ناپایدار	$۰/۰۶۲$	ناپایدار	$۰/۱۲۲$		حصارپایین
ناپایدار	ناپایدار	$۰/۱۳۷$	ناپایدار	$۰/۱۹۳$		مرای
ضعیف	ضعیف	$۰/۳۳۸$	متوسط	$۰/۴۰۴$		کل

منبع: نگارندگان

همان‌گونه که رادار پایداری (شکل ۵) نشان می‌دهد، میزان پایداری تمامی شاخص‌ها، پایین‌تر از حد متوسط ($۰/۶$) است و در کل، شاخص‌های درآمد، سرمایه‌گذاری و رضایت جامعه میزبان، بیشترین امتیاز پایداری و شاخص منابع سرزمین، کمترین میزان پایداری را به خود اختصاص داده‌اند.

شکل ۵. رادار شاخص‌های پایداری گردشگری

با تحلیل تفاوت پایداری گردشگری در بین روستاهای مورد مطالعه به روش تحلیل واریانس یک‌طرفه (AVOVA) با توجه به مقدار P Value که کمتر از ۰/۰۵ به دست آمده است (جدول ۵)، می‌توان پذیرفت که بین پایداری گردشگری در روستاهای نمونه، تفاوت معناداری وجود دارد. در همین زمینه، با استفاده از آزمون L.S.D تفاوت بین روستاها بررسی شده که در جدول ۶ آمده است. روستاهای متفاوت در پایداری گردشگری، با علامت ستاره مشخص شده‌اند.

جدول ۵. نتایج آزمون تحلیل واریانس یک‌طرفه برای تبیین معناداری تفاوت پایداری روستاهای نمونه

منبع تغییرها	نتایج	مجموع مجذورات	MS	F محاسبه شده	سطح معناداری
بین گروهی	۱۴۰۳/۸۳۱	۲۸۰/۷۶۶	۶۳/۴۵۶	۰/۰۰۰	
میان گروهی	۷۶۹/۸۷۱	۴/۴۲۵			
جمع	۲۱۷۳/۷۰۱				

منبع: نگارندگان

جدول ۶. نتایج آزمون L.S.D در مورد تفاوت پایداری روستاهای نمونه

روستا	نتایج	تفاوت میانگین	سطح معناداری	فاصله اطمینان ۰/۹۵	
				حد پایین	حد بالا
مشاء	سربندان	۳/۵۰۹۰۰(*)	۰/۰۰۰	۲/۴۳۷۱	۴/۵۸۰۹
	حصاربالا	۶/۲۳۱۰۰(*)	۰/۰۰۰	۵/۱۵۹۱	۷/۳۰۲۹
	آیینهورزان	۴/۲۷۹۰۰(*)	۰/۰۰۰	۳/۲۰۷۱	۵/۳۵۰۹
	حصارپایین	۸/۳۹۸۰۰(*)	۰/۰۰۰	۷/۳۲۶۱	۹/۴۶۹۹
	مرای	۷/۴۴۸۰۰(*)	۰/۰۰۰	۶/۳۷۶۱	۸/۵۱۹۹
سربندان	مشاء	-۳/۵۰۹۰۰(*)	۰/۰۰۰	-۴/۵۸۰۹	-۲/۴۳۷۱
	حصاربالا	۲/۷۲۲۰۰(*)	۰/۰۰۰	۱/۶۵۰۱	۳/۷۹۳۹
	آیینهورزان	۰/۷۷۰۰۰	۰/۱۵۸	-۰/۳۰۱۹	۱/۸۴۱۹
	حصارپایین	۴/۸۸۹۰۰(*)	۰/۰۰۰	۳/۸۱۷۱	۵/۹۶۰۹
	مرای	۳/۹۳۹۰۰(*)	۰/۰۰۰	۲/۸۶۷۱	۵/۰۱۰۹
حصاربالا	مشاء	-۶/۲۳۱۰۰(*)	۰/۰۰۰	-۷/۳۰۲۹	-۵/۱۵۹۱
	سربندان	-۲/۷۲۲۰۰(*)	۰/۰۰۰	-۳/۷۹۳۹	-۱/۶۵۰۱
	آیینهورزان	-۱/۹۵۲۰۰(*)	۰/۰۰۰	-۳/۰۲۳۹	-۰/۸۸۰۱
	حصارپایین	۲/۱۶۷۰۰(*)	۰/۰۰۰	۱/۰۹۵۱	۳/۲۳۸۹

ادامه جدول ۶. نتایج آزمون L.S.D در مورد تفاوت پایداری روستاهای نمونه

روستا	نتایج	تفاوت میانگین	سطح معناداری	
			فاصله اطمینان ۰/۹۵	حد پایین
آینه‌ورزان	مرای	۱/۲۱۷۰۰(*)	۰/۰۲۶	۰/۱۴۵۱
	مشاء	-۴/۲۷۹۰۰(*)	۰/۰۰۰	-۵/۲۵۰۹
	سربندان	-۰/۷۷۰۰۰	۰/۱۵۸	-۱/۸۴۱۹
	حصاربالا	۱/۹۵۲۰۰(*)	۰/۰۰۰	۰/۸۸۰۱
حصارپایین	حصارپایین	۴/۱۱۹۰۰(*)	۰/۰۰۰	۳/۰۴۷۱
	مرای	۳/۱۶۹۰۰(*)	۰/۰۰۰	۲/۰۹۷۱
	مشاء	-۸/۳۹۸۰۰(*)	۰/۰۰۰	-۹/۴۶۹۹
	سربندان	-۴/۸۸۹۰۰(*)	۰/۰۰۰	-۵/۹۶۰۹
حصارپایین	آینه‌ورزان	-۲/۱۶۷۰۰(*)	۰/۰۰۰	-۳/۲۳۸۹
	حصاربالا	-۴/۱۱۹۰۰(*)	۰/۰۰۰	-۵/۱۹۰۹
	مرای	-۰/۹۵۰۰۰	۰/۰۸۲	-۲/۰۲۱۹
	مشاء	-۷/۴۴۸۰۰(*)	۰/۰۰۰	-۸/۵۱۹۹
مرای	سربندان	-۳/۹۳۹۰۰(*)	۰/۰۰۰	-۵/۰۱۰۹
	حصاربالا	-۱/۲۱۷۰۰(*)	۰/۰۲۶	-۲/۲۸۸۹
	آینه‌ورزان	-۳/۱۶۹۰۰(*)	۰/۰۰۰	-۴/۲۴۰۹
	حصارپایین	۰/۹۵۰۰۰	۰/۰۸۲	-۰/۱۲۱۹

منبع: نگارندگان

تحلیل رابطه میان میزان پایداری گردشگری و عوامل مکانی - فضایی

با توجه به دسترسی به اطلاعات مورد نیاز، چهار معیار فاصله از کلان‌شهر تهران (به دلیل آنکه بخش عمده گردشگران ناحیه مورد مطالعه را ساکنان شهر تشکیل می‌دهند)، تعداد جمعیت، تعداد گردشگران خانه‌های دوم و نیز گردشگران روزانه، به عنوان عوامل مکانی - فضایی مؤثر در پایداری گردشگری در نظر گرفته شده است. در همین زمینه، با استفاده از روش ضریب همبستگی پیرسون، به تبیین رابطه میان عوامل مذکور و میزان پایداری گردشگری پرداخته شده است. بر مبنای نتایج، ملاحظه می‌شود که بین میزان پایداری گردشگری و هریک از معیارهای مذکور، رابطه مستقیم و معنادار آماری وجود دارد (جدول ۷). به عبارتی با افزایش میزان و تعداد هریک از این عوامل، میزان پایداری گردشگری در روستاهای مورد مطالعه افزایش می‌یابد.

جدول ۷. ضریب همبستگی بین میزان پایداری و عوامل مکانی - فضایی

همبستگی	معیارها	فاصله	خانه‌های دوم	گردشگر روزانه	جمعیت
پیرسون	۰/۸۱۶(*)	۰/۸۳۰(*)	۰/۹۴۱(**)	۰/۸۳۸(*)	
سطح معناداری	۰/۰۴۸	۰/۰۴۱	۰/۰۰۵	۰/۰۳۷	

* Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

** Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

منبع: نگارندگان

نتیجه گیری

توسعه پایدار گردشگری، رویکرد جدیدی است که از اواخر دهه ۱۹۸۰ در مقابل ناکارآمدی رویکردها و رهیافت‌های گذشته (گردشگری انبوه و گردشگری پایدار) مطرح شده است و امروزه صاحب‌نظران و برنامه‌ریزان به آن توجه دارند. در همین زمینه، به دلیل آثار و پیامدهای نامطلوب این نوع فعالیت در نواحی روستایی، بر رویکرد پایداری در گردشگری روستایی هم تأکید شد. در این میان، موضوع درخور توجه، ابزارهای گام برداشتن و نیل به توسعه پایدار گردشگری است که مهم‌ترین اقدام، تبیین میزان پایداری و عوامل مؤثر در پایداری گردشگری است؛ بنابراین، مقاله حاضر با هدف تبیین میزان پایداری و تحلیل عوامل مؤثر در پایداری توسعه گردشگری، در روستاهای بخش مرکزی شهرستان دماوند به اجرا درآمد. نتایج نشان داد بر مبنای روش بارومتر، توسعه گردشگری در روستاهای مورد مطالعه در سطح ضعیف پایداری قرار دارد که در بین ابعاد توسعه پایدار گردشگری، بعد اقتصادی بیشترین امتیاز و بعد زیست‌محیطی کمترین امتیاز را داشتند. در بین شاخص‌های پایداری نیز بررسی‌ها بیانگر آن بود که شاخص‌های درآمد، سرمایه‌گذاری و رضایت جامعه میزبان بیشترین امتیاز را داشتند که این وضع با این دیدگاه که منافع اقتصادی گردشگری بر میزان گرایش و نیز رضایتمندی جامعه میزبان تأثیرگذار است، مطابقت دارد (لیندبرگ و جانسون، ۱۹۹۷؛ هورن و سیمونز، ۲۰۰۲؛ کینگ و دیگران، ۱۹۹۲). در همین زمینه، باید گفت بررسی‌ها نشان داد شاخص منابع سرزمین، کمترین میزان پایداری را دارد؛ بنابراین، می‌توان عنوان کرد که آنچنان‌که باید در توسعه گردشگری به چشم‌اندازهای طبیعی، حیات وحش، تخریب منابع طبیعی ناشی از ساخت‌وساز، تغییر کاربری اراضی روستا، افزایش فشار ساکنان در بهره‌برداری از منابع، افزایش میزان ساخت‌وسازهای کنترل‌نشده و بی‌رویه توجه نشده است. همچنین نتایج نشان داد که از لحاظ وضعیت و میزان پایداری، تفاوت معنادار آماری بین روستاهای مورد مطالعه وجود دارد. در همین زمینه مشخص شد که فاصله روستاها از تهران، میزان جمعیت و نیز تعداد گردشگران الگوهای رایج در این نواحی، از جمله عوامل مؤثر در میزان پایداری گردشگری در روستاها هستند؛ به طوری که با افزایش میزان فاصله و تعداد گردشگران، میزان پایداری گردشگری روستاها افزایش می‌یابد.

در مجموع، نتایج نشان‌دهنده ضعیف بودن سطح پایداری گردشگری در روستاهاست و بیانگر آن است که در این نواحی، چنانکه باید به پایداری گردشگری توجه نشده است و تا دستیابی به توسعه پایدار گردشگری، فاصله زیادی وجود دارد؛ بنابراین، باید برای نیل به پایداری گردشگری، اقدام‌های مؤثری انجام گیرد؛ بنابراین، با عنایت به یافته‌ها و نیز مشاهدات میدانی، پیشنهادهای زیر ارائه می‌شود:

- تهیه و تصویب طرح‌های زیست‌محیطی: همان‌گونه که یافته‌ها نشان داد، کمترین میزان پایداری، مربوط به بعد زیست‌محیطی، به‌ویژه دو شاخص منابع سرزمینی و آلودگی است که با مشاهدات میدانی نیز مطابقت دارد؛ بنابراین، در این روستاها که خود از سرمایه‌های ارزشمند به‌شمار می‌آیند و با پذیرفتن این موضوع که محیط زیست و منابع آن، رکن اساسی توسعه و رونق گردشگری است و اگر نباشد این فعالیت شکل نخواهد گرفت، برای حفاظت از آن، تهیه و تصویب طرح‌های جامع گردشگری ضروری به نظر می‌رسد؛
- تبیین مکانیسم‌های کارآمد مدیریت آثار گردشگری و الگوهای آن با رویکرد سیستمی: توسعه گردشگری با پیامدهای مثبت خود، توسعه پایدار نواحی روستایی را به‌ارمغان می‌آورد؛ البته مشروط بر آنکه به‌صورت مناسب و سازگار مدیریت شود. مدیریت آثار گردشگری، رکن مهم توسعه گردشگری است که آثار مثبت را افزایش و آثار منفی را کاهش می‌دهد؛
- افزایش سطح آگاهی مدیران محلی در مورد صنعت گردشگری و آثار آن از طریق برگزاری کلاس‌ها و کارگاه‌های آموزشی با همکاری دستگاه‌های اجرایی مرتبط، به‌ویژه سازمان میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی و سازمان شهرداری‌ها و دهیاری‌های کشور؛

- ایجاد تشکل‌ها و سازمان‌های مردمی و تبیین سیاست‌ها و برنامه‌های هدفمند و متناسب با ویژگی‌های محلی در راستای توسعه سرمایه‌گذاری‌های مختلف در بخش گردشگری؛
- فراهم کردن بستر مناسب برای درگیر کردن گردشگران به‌ویژه گردشگران خانه‌های دوم در طرح‌ها و برنامه‌های توسعه گردشگری در روستاها؛
- تغییر تفکر برنامه‌ریزی بخشی به فرابخشی دستگاه‌ها و نهادهای اجرایی در فرایند برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری؛
- توسعه کمی و کیفی امکانات و خدمات مورد نیاز بخش گردشگری روستایی و در کنار آن، توجه به برنامه‌ریزی برای تأمین خدمات مورد نیاز جامعه میزبان به‌عنوان یکی از عناصر و ذی‌نفعان مهم در توسعه پایدار گردشگری؛
- توسعه و بهره‌مندی نظام‌مند و اصولی از قابلیت‌ها و توانمندی‌های گردشگری در روستاها.

منابع

۱. افتخاری، عبدالرضا رکن‌الدین، مهدوی، داوود و مهدی پورطاهری، ۱۳۹۰، فرایند بومی‌سازی شاخص‌های توسعه پایدار گردشگری، فصلنامه پژوهش‌های روستایی، دوره یکم، شماره ۴، صص ۱-۱۴.
۲. رضوانی، محمدرضا، ۱۳۸۷، توسعه گردشگری روستایی با رویکرد گردشگری پایدار، چاپ اول، انتشارات دانشگاه تهران، تهران.
۳. رضوانی، محمدرضا، اکبری‌ن‌رونیزی، سعیدرضا، افتخاری، عبدالرضارکن‌الدین و سیدعلی بدری، ۱۳۹۰، تحلیل مقایسه‌ای آثار اقتصادی گردشگری خانه‌های دوم و گردشگری روزانه در نواحی روستایی با رویکرد توسعه پایدار مورد شهرستان شمیرانات، فصلنامه پژوهش‌های روستایی، دوره ۲، شماره ۴، صص ۳۵-۶۲.
۴. شاریلی‌جولیا، ریچارد، ۱۳۸۰، گردشگری روستایی، ترجمه رحمت‌الله منشی‌زاده و فاطمه نصیرزاده، انتشارات منشی.
۵. قدیری معصوم، مجتبی، استعلاجی، علیرضا و معصومه پازوکی، ۱۳۸۹، گردشگری پایدار، انتشارات دانشگاه تهران، تهران.
۶. کریم‌زاده، حسین، ۱۳۸۹، مدل‌سازی فضایی فرصت‌های کارآفرینی با تأکید بر گردشگری در نواحی روستایی، مطالعه موردی: نواحی روستایی شهرستان ورزقان، رساله دکتری، دانشگاه تهران.
۷. کاظمی، مهدی، ۱۳۸۵، مدیریت گردشگری، چاپ اول، انتشارات سمت، تهران.
8. Butler, R.W. and Hall, C. M., 1998, *Tourism and Recreation in Rural Areas*, John Wiley and Sons, Chichester.
9. Choi, H. C. and Sirakaya, E., 2006, **Sustainability Indicators for Managing Community Tourism**, *Journal of Tourism Management*, Vol. 27, PP. 1274-1289.
10. Eftekhari, A. R., Mahdavi, D. and Pourtaheri, M., 2011, **Localization Process of Sustainable Development Indicators of rural Tourism in Iran**, *Journal of Rural Research*, Vol. 1, No. 4, PP. 1-41. (In Persian)
11. Ghadiri, M., Estelaji, A. and Pazoki, M., 2010, **Sustainable Tourism (Rural-Nomadic)**, University of Tehran Publication, Tehran. (In Persian)
12. Hardy, A. L. and Beeton, R. J. S., 2001, **Sustainable Tourism or Maintainable Tourism: Managing Resources for More than Average Outcomes**, *Journal of sustainable tourism*, Vol. 9, No. 3, PP. 168-192.
13. Horn, C. and Simmons, D., 2002, **Community Adaptation to Tourism: Comparisons between Rotorua and Kaikoura, New Zealand**, *Tourism Management*, 23, PP. 133-143.
14. Jr, E. T., 2003, **An Analysis of Variables That Influence Stakeholder Participation and Support for Sustainable Tourism Development in Rural North Carolina**, PhD Dissertation, North Carolina State University Of Central Florida.
15. Karimzadeh, H., 2011, **Spatial Modeling of Entrepreneurial Opportunities with Emphasis on Tourism**

- in Rural Areas (Case Study: Varzaqun County Rural Areas)**, PhD Dissertation, University of Tehran. *(In Persian)*
16. Kazemi, M., 2007, **Tourism Management**, SAMT Publication, Tehran. *(In Persian)*
 17. King, B., Pizam, A. and Milman, A., 1992, **Social Impacts of Tourism: Host Perceptions**, Annals of Tourism Research, Vol. 20, No. 4, PP. 650-665.
 18. Ko, T. G., 2001, **Assessing Progress of Tourism Sustainability**, Annals of Tourism Research, Vol. 28, No. 3, PP. 817-820.
 19. Ko, T. G., 2005, **Development of a Tourism Sustainability Assessment Procedure: A Conceptual Approach**, Journal of Tourism Management 26, PP. 431-445.
 20. Lindberg, K. and Johnson, R. L., 1997, **Modeling Resident Attitudes towards Tourism**, Annals of Tourism Research, Vol. 24, No. 2, PP. 402-424.
 21. Mottiar, Z., 2006, **Holiday Home Owners, A Route to Sustainable Tourism Development? An Economic Analysis of Tourist Expenditure Data**, Journal of Sustainable Tourism, Vol. 14, No. 6, PP. ????
 22. Rezvani, M. R., Akbarian Ronizi, S. R., Eftekhari, A. R. and Badri, S. A., 2012, **A Comparative Study of Economic Effects of Second Homes Tourism and Same Day Visits in Rural with Sustainable Development Approach**, Journal of Rural Research, Vol. 2, No. 4, PP. 35-62. *(In Persian)*
 23. Rezvani, M. R., 2008, **Rural Tourism Development (Sustainable Tourism Approach)**, University of Tehran Publication, Tehran. *(In Persian)*
 24. Ross, S. and Wall, G., 1999, **Evaluating Ecotourism: The Case of North Sulawesi, Indonesia**, Tourism Management, Vol. 20, No. 6, PP. 673-682.
 25. Sharpley, R., 2001, **Rural Tourism**, Translated by: Monshizadeh, R. & Nassiri, F., Vol. 1, Monshi Publication, Tehran.
 26. Sharpley, R., 2002, **Rural Tourism and the Challenged of Tourism Diversification: The Case of Cyprus**, Tourism Management, Vol. 23, PP. 233-344.
 27. Teyu, H., 2004, **Rural Tourism in Taiwan: Motivation, Expectations, and Satisfaction**, PhD Dissertation, School of Graduate of the university of the Incarnate Word in partial Fulfillment of the requirements.